

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

17

*Nacionalizmas ir emocijos
(Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)*

VILNIUS

LII
LEIDYKLA

2001

UDK 947. 45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

SUDARYTOJAI:

Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-780-38-1

© Lietuvos istorijos institutas, 2001
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 2001
© Straipsnių autoriai, 2001

TURINYS

PRATARMĖ	7
PRZEDMOWA	9
VORWORT	12
<i>Wolfgang Kaschuba</i> NATION UND EMOTION. EUROPÄISCHE BEFINDLICHKEITEN	15
<i>Sabine Grabowski</i> NATIONALE MYTHEN UND SYMBOLE ALS INSTRUMENT POLNISCHER VEREINSARBEIT ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS AM BEISPIEL DES POLNISCHEN VEREINS „STRAŻ“	29
<i>Magdalena Micińska</i> KULT TADEUSZA KOŚCIUSZKI I JEGO ROLA DLA UTRZYMANIA ŚWIADOMOŚCI NARODOWEJ POLAKÓW W XIX–XX WIEKU	43
<i>Alvydas Nikžentaitis</i> JOGAILOS ĮVAIZDIS LIETUVIŲ VISUOMENĖJE	56
<i>Giedrius Viliūnas</i> VYTAUTO DIDŽIOJO KULTAS TARPUKARIO LIETUVOJE	68
<i>Heidi Hein</i> ANMERKUNGEN ZUM PIŁSUDSKI-KULT IN DER POLNISCHEN ZWEITEN REPUBLIK	103

Darius Staliūnas

ŽUVUSIŲ KARIŲ KULTAS TARPUKARIO LIETUVOJE 120

Vladas Sirutavičius

ŠVENTĖS NACIONALIZAVIMAS. „TAUTOS ŠVENTĖS“
ATSIRADIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE XX AMŽIAUS
4-AJAME DEŠIMTMETYJE 133

Robert Traba

KONSTRUKCJA I PROCES DEKONSTRUKCJI NARODOWEGO
MITU. ROZWAŻANIA NA PODSTAWIE ANALIZY
SEMANTYCZNEJ POLSKICH OBCHODÓW ROCZNIC
GRUNWALDZKICH W XX WIEKU 146

SANTRAUKOS 162

STRESZCZENIE 171

ZUSAMMENFASSUNG 182

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ 193

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ 199

STRESZCZENIE

NARÓD A EMOCJA. SYTUACJA EUROPY

Wolfgang Kaszuba

W końcu XVIII wieku program narodowy kształtuje ekonomiczną i polityczną nowoczesność Europy, jak w sposób racjonalny oraz efektywny, tak i jako koncepcja estetyczno-kulturalna. Naród w kontekście wartości kulturalnych był antropologizowany. Naród zajął miejsce religii jak model tożsamości i lojalności. Dotąd tylko jedyna religia potrafiła tak połączyć zbiorowe uczucia i działalność praktyczną. W rozważaniach artykuła omówiono z jednej strony aktualność związku między narodem a emocją w Europie, zmienionej po roku 1989, z drugiej – możliwość dla programu narodowego „wyzwolić się” ze swej modeli historycznej i stać się jedną z wielu możliwości stosunków ze środowiskiem socjalnym i historją.

MITY I SYMBOLE NARODOWE JAKO ŚRODKI POLSKICH STOWARZYSZEŃ NA POCZĄTKU XX W.: PRZYKŁAD STOWARZYSZENIA „STRAŻ”

Sabine Grabowski

Na przełomie XIX i XX wieków stowarzyszenia narodowe odgrywały ważną rolę we wzajemnej walce narodów niemieckiego i polskiego. Prócz aktywności państwowej, bezpośrednio krzewiły one interesy narodów niemieckiego i polskiego na terytorium różnojęzycznej Rzeszy Niemieckiej i w ten sposób zajęły ważne miejsce w kwestii kształtowania się opinii Polaków. Powstałe w 1905 roku w Poznaniu – stolicy prowincji pruskiej stowarzyszenie „Straż” postawiło przed sobą zadanie, aby wspierać swych rodaków i doradzać im we wszystkich kwestiach narodowych. Stowarzyszenie „Straż” niedwuznacznie określało siebie jako ruch wrogi wobec utworzonego w 1894 roku towarzystwa „Ostmarken”, którego celem było realizowanie żądań Niemców, mieszkających w wielojęzycznych wschodnich prowincjach Prus. Ponieważ antypolskie posunięcia, jakie podejmował rząd pruski,

niewiele pomagały towarzystwu „Ostmarken” i, z jednej strony, ze swymi organizacjami chciało ono umacniać naród niemiecki, z drugiej natomiast, w związku z zaostrzoną polityką państwa niemieckiego, stowarzyszenie „Straż” dążyło do tego, aby obronić i uchronić samodzielne polskie organizacje przed germanizacyjnymi usiłowaniami towarzystwa „Ostmarken”. Wzorowała się ona na strukturach niemieckiego związku i jednocześnie starała się je doskonalić w swych celach. „Straż” udzielała swym członkom pomocy w razie sporów prawnych i w walce z władzami, pośredniczyła w poszukiwaniu kontaktów w przedsiębiorczości, miejsc pracy i nieruchomości. Po tej praktycznej pomocy, którą chętnie przyjmowali Polacy, następowały propozycje kulturalne, mające służyć oświacie i kształtowaniu się tożsamości narodowej.

Na początku działalności stowarzyszenia „Straż” uwypukliło się jego dążenie do obrony przed usiłowaniami germanizacyjnymi towarzystwa „Ostmarken” i rządu niemiecko-pruskiego. Z biegiem czasu „Straż” stała się organizacją, która propagowała ścisłe odgraniczenie się narodu polskiego od społeczeństwa niemieckiego. Do osiągania swych nacjonalistycznych celów stowarzyszenie wykorzystywało bogatą pod względem emocjonalnym tematykę.

„Straż” zachęcała swych członków kierować się „Katechizmem narodowym”, który przedstawiał charakter dobrej polskiej rodziny i wymagał ściśle polskiego narodowego postępowania. Dlatego Polacy nie powinni byli utrzymywać kontaktów z Niemcami, polskie dzieci nie mogły bawić się dziećmi niemieckimi. Ale katechizm, przede wszystkim, opisywał symbole i mity narodowe, które miały pielęgnować i umacniać „polskość” polskiej rodziny. Stowarzyszenie wykorzystywało tu na wielką skalę obrzędy i zwyczaje religijne i w ten sposób powiązało symbole narodowe i religijne. Emocjonalna łączność z katolicyzmem mogła też objąć treść narodową i pomogła stowarzyszeniu ugruntować swe postulaty w świadomości narodu polskiego. „Straż” również ucieleśniała narodowe mity o bohaterach w historii Polski, tym sposobem stwarzając cierpiącym w walce narodów Polakom możliwości i przykłady identyfikowania się, na których mieli się wzorować.

Gdy władze niemiecko-pruskie podjęły środki przeciwko „Straży” (w 1906 roku władze zabroniły duchownym uczestniczenia, co znacznie zaszkodziło towarzystwu mobilizację narodu, liczba członków zmniejszyła się z 26 tys. w roku 1905 do 2000 w roku 1908. Jednak „Straż” potrafiła emocjonować kwestję narodową i w taki sposób wzmacniać świadomość zbiorową Polaków.

przełomie XIX i XX stuleci ugruntowuje się wizerunek Kościuszki jako wodza ludu i inicjatora przemian społecznych. Wtedy mianowicie główne polskie nurty polityczne umieściły Kościuszkę w swych tradycjach historycznych.

Po roku 1917 maleje znaczenie społeczne legendy Kościuszki. Społeczeństwo jest przesycone uroczystościami 1917 r., prócz tego, pojawił się nowy bohater narodu polskiego – Józef Piłsudski. Co prawda, w latach drugiej wojny światowej znowu go przypominano: Kościuszkę stał się patronem poszczególnych polskich jednostek wojskowych.

Komunistyczne władze Polski po Drugiej wojnie światowej również usiłowały zinstrumentalizować naczelnika powstania 1794 roku. Naturalnie, że tym razem znowu zmieniono akcenty legendy. Teraz Kościuszkę głoszone już nie jako bojownika przeciwko Rosji, ale jako rewolucjonistę. Mimo starań władz, Kościuszkę w społeczeństwie nadal był uznawany jako obrońca Niepodległości.

W ciągu ostatniego dziesięciolecia wyraźnie zmalała rola Kościuszki w polskim panteonie narodowym. Nie zajmuje on tak ważnego miejsca jako bojownik o Niepodległość, utalentowany wódz lub obrońca cierpiącego ludu. Jeśli naczelnik powstania 1794 roku pozostanie w świadomości narodowej Polaków, to tylko takim cechom, jakie go charakteryzowały po roku 1794, tj. rzetelność, profesjonalność, tolerancja, czy umiarkowanie polityczne.

WIZERUNEK JAGIEŁŁY W SPOŁECZNOŚCI LITEWSKIEJ

Alvydas Nikžentaitis

Zmiana wizerunku Jagiełły w ciągu stuletnego okresu między innymi pozwala zauważyć funkcyjne modyfikacje w jego ocenach. Na przełomie XIX–XX w. obraz Jagiełły grał rolę pewnego symbolu antypolskości, choć, trzeba przyznać, dosyć często drugorzędno. Przeciwwstawiony litewskiej pogańskiej kulturze w ogóle oraz bohaterom w charakterze pozytywnym Witoldowi i Kiejstutowi w szczególności, miał ujawnić zalety tych ostatnich. W drugiej połowie XX w. wizerunek Jagiełły powoli zaczyna tracić dotąd wyraźnie pokazane cechy antypolskości. A mianowicie, przy robieniu zarzutów tej postaci z powodu zniszczenia kultury litewskiej, da się zauważyć oczywistą troską o los litewskiego narodu. W taki sposób Jagiełła, pozostając negatywnym персонаżem historycznym, włożył poważny wkład w proces umocnienia narodowej tożsamości Litwinów, choć oczywiście nie w taką skalę, jako historyczne interpretacje Witolda.

KULT TADEUSZA KOŚCIUSZKI I JEGO ROLA DLA UTRZYMANIA ŚWIADOMOŚCI NARODOWEJ POLAKÓW W XIX–XX WIEKU

Magdalena Micińska

W artykule analizuje się to, jak w świadomości Polaków ukształtował się kult Tadeusza Kościuszki, jakie społeczne okoliczności wywierały wpływ na jego rozwój, jakie cechy mu przypisywano.

Kult Kościuszki zaczęto świadomie kształtować jeszcze przed powstaniem 1794 roku. W trakcie przygotowań do powstania potrzebna była taka postać, która byłaby przeciwstawieniem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Do tego nadawał właśnie Kościuszko jako wódz przyszłego powstania.

Po klęsce powstania, gdy jego naczelnik wyemigrował za granicę, na przełomie XVIII i XIX wieków zmalało społeczne znaczenie kultu Kościuszki. Prócz tego, w okresie wojen napoleońskich pojawili się nowi bohaterowie.

Nowym bodźcem do uaktywnienia legendy była śmierć Kościuszki w 1817 roku. Szczególnie uroczyste odbył się jego pogrzeb w Krakowie w roku 1818. Jednakże ówczesnie do rozwoju legendy przyczynili się głównie nie Polacy. Dalszym impulsem do pogłębienia tego kultu stało się powstanie lat 1830–1831, gdy Kościuszkę zaczęto przedstawiać nie jako sentymentalnego samotnika, ale zwycięskiego wodza armii.

W latach czterdziestych i pięćdziesiątych XIX w. pojawiają się nowe akcenty. Radykalne nurty społeczeństwa polskiego określają powstanie 1794 roku jako wyłącznie szlacheckie, a jego naczelnika charakteryzują jako zwolennika półśrodków. Jednocześnie działacze radykalni mniej akcentują właśnie tę okoliczność, że Kościuszko zwracał się do całego narodu i nie zważał na różnice społeczne.

Zatem, w połowie XIX wieku portret Kościuszki nie był jednolity. Dominował wizerunek naczelnika powstania 1794 roku jako bojownika o wolność narodu i ludu polskiego, ale jednocześnie konserwatystom stanowił on ucieleśnienie poglądów monarchistycznych, umiarkowania w polityce, pielęgnowania ideałów epoki Oświecenia. Przed powstaniem 1863–1864 r. i w czasie jego trwania nie tylko szlachta, ale też mieszczaństwo patrzyli na Kościuszkę jak na swego bohatera. Jednocześnie w drugiej połowie XIX w. w Galicji konserwatyści krytycznie oceniali tę postać historyczną. Najważniejsze, że Kościuszko był negatywnie oceniany jako przywódca ruchu rewolucyjnego. Jeśli naczelnik powstania 1794 r. był szanowany, to nie tyle jako przywódca powstańczych chłopów, ale raczej jako postać z żywotów świętych.

Przełom XIX i XX wieków – to apogeum kultu Kościuszki w Polsce. Właśnie wtedy uroczyste obchodzono dwie daty: w 1894 r. upamiętniono 100 rocznicę powstania, a w 1917 r. – rocznicę jego śmierci. Właśnie w tym okresie naczelnik powstania 1794 roku stał się główną postacią polskiego panteonu narodowego. Na

KULT WITOLDA WIELKIEGO W LITWIE MIĘDZYWOJENNEJ

Giedrius Viliūnas

W artykule rozpatruje się przyjęte w społeczeństwie spopularyzowane w Republice Litewskiej okoliczności, formy jednego z najbardziej monumentalnych zjawisk kultury politycznej Litwinów XX w., jeśli chodzi o kult Wielkiego Księcia Litewskiego Witolda w latach 1918–1940, jego treść ideologiczną i psychologiczną.

Konstatuje się, że w latach 1927–1928 kult zainicjowały zgromadzenia kulturalno-polityczne związane z ideologią romantyczną odrodzenia narodowego oraz rządzącą grupą narodowców (tautininków) – Stowarzyszenie Litewskie, Związek Strzelców Litwy i Stowarzyszenie Szlachty Litewskiej. W przededniu 1930 roku kult wsparło i zinstytucjonalizowało państwo specjalną ustawą. Rok 1930, przypadająca wtedy 500 rocznica śmierci Witolda, stanowiły kulminację kultu. Odnotowano taki obrzęd publiczny jak wędrówka portretu Witolda Wielkiego dookoła Litwy, czemu towarzyszyły uroczyste powitanie i pożegnanie obrazu, publiczna przysięga, warta honorowa i zabawy ludowe; uroczystości związane z obchodami rocznicy bitwy pod Grunwaldem, dniem koronacji i śmierci Witolda, którym towarzyszyły defilady wojskowe, akademie i pochody publiczne; założenie kamienia węgielnego pod Muzeum Witolda Wielkiego; budowa około 30 pomników Witolda Wielkiego; otwarcie budowli publicznych, poświęconych Witoldowi, wystawa rolnicza, jubileuszowe święta pieśni i sportu, misteria, konkursy utworów literackich i scenicznych. Kult organizował na wespół społeczny i na wespół państwowy komitet Witolda Wielkiego, wspierany przez organizacje narodowców (tautininków) i strzelców, popierające reżim rządzący, jak też administrację państwową; oceniał go krytycznie radykalne społeczne siły lewicowe i liberalne, jednakże dane inicjatywy prywatnej oraz lokalnej świadczą o bardzo przychylnym przyjęciu kultu Witolda w szerokim społeczeństwie Litwy międzywojennej.

Ideologia kultu dominuje jako wyraz nowoczesnego symbolu państwowości i narodowości Litwinów. W ikonografii oraz w ceremoniach podkreśla się siłę zbrojną i suwerenną władzę; Witolda przedstawia się jako twórcę Państwa Litewskiego o charakterze wyłącznie litewskim. W tym kulcie ważną rolę odgrywa motyw Wilna – stolicy Witoldowej, odzwierciedlający aktualne dążenie polityki Litwy międzywojennej i konkretyzujący nieodzowny wizerunek wroga wobec ideologii nacjonalistycznej. Do upowszechniania ideologii kultu wydatnie przyczyniło się wykorzystanie symboliki religijnej. W płaszczyźnie emocjonalnej kult opiera się na uczuciach honoru i godności oraz wspólnoty narodowej, konsolidujących społeczeństwo młodego państwa. Chociaż w kulcie wyraźnie widoczne jest usiłowanie autorytatywnego zdyscyplinowania społeczeństwa, jednak nie dostrzega się w nim motywów energii witalnej, ekspansji, agresji, szowinizmu narodowego.

Forsowane zastosowanie znaczenia potęgi i godności, motywów martyrologicznych dowodzi powiązania kultu również z głębokimi frustracjami, uczuciem braku bezpieczeństwa, odczuciem niepełnowartościowości historyczno-kulturalnej społeczności Litwy międzywojennej. Po drugie, obok tendencji archaizujących, konserwatywnych dostrzega się w kulcie również elementy pracy konstruktywnej, sublimację poczucia narodowego w zakresie pragmatycznych programów ideologiczno-kulturalnych, co najdobitniej wyraziło się w budowie środkami społeczeństwa Muzeum Witolda Wielkiego w Kownie.

UWAGI O KULCIE PIŁSUDSKIEGO W DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Heidi Hein

Po przewrocie majowym 1926 roku uwielbianie Piłsudskiego przekształciło się w instytucjonalizowany kult. W tym sensie kult był rozumiany jako silna, obrzędowa forma uwielbienia. Kult Piłsudskiego był już wtedy pojęciem współczesnym z elementami pozytywnych i negatywnych konotacji. Trzy cechy nowoczesnego kultu jednostki są razem szczeblami jego rozwoju, które wystąpiły również w przypadku kultu Piłsudskiego: stosunki społeczne zostały personifikowane, tj. przewartościowano historyczną rolę jednostki; tej ostatniej nadano postać monumentalną, tj. geniusz Piłsudskiego wywyższono i wreszcie otrzymał on cechy mityczne.

Z kultem Piłsudskiego łączą się obrzędy, które w tym kontekście są dokładniej rozumiane, występują podczas uroczystości związanych z pewnymi rocznicami. Obok tego, ważną rolę w upowszechnieniu mitu i kultu Piłsudskiego odegrały symbole i pomniki polityczne, historiografia, publicystyka historyczno-polityczna, jak też media, wygłaszane referaty i lekcje historii w szkołach. Jednakże do roku 1926 uroczystości związane z Piłsudskim miały przede wszystkim charakter propagandowy. Od roku 1926 kult stopniowo uprawomocniono, ponieważ święta Piłsudskiego stały się obowiązujące oficjalnie dla urzędów państwowych, szkół i wojska. W okresie lat 1926–1935, lata 1928 i 1930 cechują dalsze ważne etapy rozwoju kultu. Im widoczniejsze były wady Sanacji (usunięcie opozycji przed wyborami 1930 roku i coraz większe odchodzenie Marszałka od społeczeństwa), tym bardziej kompensowano je dalszym umacnianiem kultu. Śmierć Piłsudskiego 12 maja 1935 roku wpłynęła na kult jako katalizator, ponieważ po śmierci stał się on stylizowanym obiektem absolutnego mitologizowania. Dnie 6 sierpnia i 11 listopada przekształciły się w najważniejsze rocznice historyczno-polityczne. 6 sierpnia 1914 roku nastąpił wymarsz z Krakowa do Kielc niewielkiej Kompanii Kadrowej, który Piłsudski i jego legionieści oceniali jako początek czynu zbrojnego. Od 1922 roku

najważniejszymi przedsięwzięciami dnia 6 sierpnia były kongresy Związku Legionistów Polskich. Kongresy te były jedynymi, zachowanymi co najmniej do roku 1935 uroczystościami obozu rządowego, powtarzającymi się każdego sierpnia, natomiast rocznica zwycięstwa w 1920 roku nad Armią Czerwoną nie była wspominana jako święto.

Obok tego święta 6 sierpnia, obchodzonego najbardziej w obozie Sanacji, była też druga historyczno-polityczna rocznica kultu Piłsudskiego – 11 listopada, jako dzień niepodległości państwa, która z powodu swego wielkiego wpływu w szkołach, miała niewątpliwie większe znaczenie. Chociaż do 1937 roku święto to nie było uprawomocnione, jednak od roku 1926 zarządzono oficjalnie, aby je obchodzić. Najważniejsze uroczystości odbywały się w Warszawie z nabożeństwami wszystkich wyznań religijnych, defiladami wojskowymi i świątecznymi imprezami.

Jednocześnie, gdy te rocznice historyczno-polityczne na pierwszy plan wysuwały szczególnie aspekty, dzień 19 marca był uważany za imieniny Piłsudskiego jako osobowości. W 1915 roku odbyły się pierwsze powszechne takie imieniny, które wykorzystano do celów propagowania Legionów. Zarówno imieniny w latach 1917–1918, jak też w latach 1923–1926, gdy Piłsudski mieszkał w odosobnieniu w Sulejówku, zostały wykorzystane do manifestacji politycznych obozu Piłsudskiego, w czasie których uwypuklano szczególne zdolności Komendanta. Od 1927 roku imieniny Piłsudskiego obchodziły nie tylko bliskie mu stowarzyszenia, ale też świętowały je instytucje polityczno-administracyjne. Po śmierci Piłsudskiego dzień 19 marca nie był uważany za dzień żałoby, jednakże w świadomości pozostał uroczystym przypomnieniem uwielbienia Piłsudskiego jako bohatera i uznania wolności myśli.

Kult zmarłego zapoczątkowały główne uroczystości pogrzebowe w Warszawie i Krakowie, jak też tymczasowe pogrzebanie serca Piłsudskiego w Wilnie w 1935 roku i przeniesienie go na cmentarz Rossa 12 maja 1936 roku. Coroczne uroczystości związane ze śmiercią Marszałka były powszechne, stały się znakiem jego pamięci i wezwaniem do zachowania jego „testamentu”.

Takie stanowisko wobec „testamentu” Piłsudskiego jeszcze bardziej uwypukliło się w wielu projektach uczczenia jego pamięci. Zaledwie po miesiącu od śmierci Piłsudskiego 6 czerwca w Zamku Książęcym w Warszawie ukonstytuował się Naczelny Komitet Uczczenia Pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego pod przewodnictwem Prezydenta I. Mościckiego i z udziałem najwybitniejszych osobistości Drugiej Rzeczypospolitej. Podlegały mu wojewódzkie, powiatowe, miejskie i gminne komitety uczczenia pamięci. Wszystkim projektom uczczenia pamięci, jakie powstały w całej Polsce, należało nadać odpowiednią formę i tryb, tj. musiały być zaaprobowane przez główny komitet uczczenia pamięci pod względem finansowym, artystycznym i rzeczowym. Zadania te komitet pamięci zlecił wszelkim inicjatywom, które nadchodziły z miast i gmin i w razie potrzeby anulował je.

W rozważaniach nad poszczególnymi świętami Piłsudskiego uwypukla się obraz Pierwszego Marszałka, mający znaczenie dla mitu Piłsudskiego, jak też dla opinii o jego „testamencie”: był on uważany za twórcę państwa polskiego, jak też za zwycięskiego wodza i architekta Polski, nauczyciela narodu i „wielkiego Polaka”. W tym sensie Piłsudski jest oceniany jako ostatni dziewiętnastowieczny bojownik o wolność i dlatego stawia się go w pierwszych szeregach bohaterów powstań, szczególnie Kościuszki. Jednakże ważniejsze było zaliczenie go do grona wybitnych władców Polski – Bolesława Chrobrego, Kazimierza Wielkiego i Jana Sobieskiego, obok których Piłsudskiego wspomniano przy różnych okazjach.

Najbardziej przyczyniała się do krzewienia tego kultu niewielka grupka ideologów Sanacji, która pozostawała na drugim planie w polityce. Jednak trzeba przyznać również, że Piłsudski co najmniej po cichu aprobował swój kult.

Formy, jakimi wyrażał się kult Piłsudskiego, który też przekształcił się w spontaniczne uwielbienie, pozwalają uświadomić sobie, że kult Piłsudskiego służył samowyznaczeniu państwa, uprawomocnieniu reżimu i kształtowaniu tożsamości i świadomości obywateli państwa. Dlatego uzyskał on również funkcje integracyjne, które były wymierzone też przeciwko mniejszościom narodowym. Zatem, kult Piłsudskiego był nie tylko wyrażeniem świadomości państwowej, ale też środkiem jego utworzenia.

KULT POLEGŁYCH ŻOŁNIERZY W LITWIE MIĘDZYWOJENNEJ

Darius Staliūnas

W artykule analizuje się rozwój kultu poległych żołnierzy w Litwie międzywojennej. Ponieważ centralnym miejscem tego kultu był Grób Nieznanego Żołnierza w Kownie (powstał dopiero w 1934 r.), dlatego symbolowi temu poświęca się najwięcej uwagi.

Zwiększenie znaczenia kultu poległych żołnierzy na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych łączy się ze wzrostem wpływów armii po zamachu stanu 17 grudnia 1926 roku oraz zaostrzeniem się sytuacji międzynarodowej i skomplikowaniem się międzynarodowych pozycji Litwy.

Sam kult poległych żołnierzy tworzonego w istocie według modelu, jaki funkcjonował w innych państwach. Analizując uczczenie poległych żołnierzy na Litwie, podobnie jak i w innych krajach Europy, władze starały się kult ten zinstrumentalizować, tj. przedstawić poległych żołnierzy jako nosicieli określonych, obowiązujących obecnie każdego obywatela wartości. Władze na Litwie podczas ceremonii uczczenia poległych żołnierzy szczególnie dobitnie popierały nastroje

antypolskie. Jeszcze jedno podobieństwo do krajów, w których kult ten wprowadzono wcześniej – to mianowicie włączenie obrzędów religijnych do ceremonii uczczenia poległych żołnierzy.

Najbardziej odpowiednim miejscem do inscenizowania pielęgnowania pamięci były, naturalnie, miejsca bitew oraz pomniki ku czci poległych żołnierzy, a zwłaszcza Grób Nieznanego Żołnierza. W czasie takiego święta, po pierwsze, wojsko staje się centralnym symbolem narodu, konstruuje się jego kult, po drugie, jednocześnie naród też przedstawiany jest jako jednolita, zorganizowana, walcząca wspólnota.

NACJONALIZACJA ŚWIĘTA. WPROWADZENIE „ŚWIĘTA NARODOWEGO” W MIĘDZYWOJENNEJ REPUBLICIE LITEWSKIEJ

Vladas Sirutavičius

W artykule analizuje się okoliczności polityczno-kulturalne wprowadzenia „Święta narodowego”. Oficjalnie takie święto zaczęto obchodzić dopiero od 1930 roku. 14 maja tego samego roku zmieniono pierwszą ustawę o świątach i wypoczynku z lutego 1925 roku, a 8 września ogłoszono „Święto narodowe”. Dotychczas dzień ten obchodzono oficjalnie jako Dzień Narodzin Najświętszej Marii Panny.

Formalnie wprowadzenie święta narodu można byłoby wytłumaczyć tym, że w Republice Litewskiej rok 1930 ogłoszono jako rok Wielkiego Księcia Litewskiego Witolda. Wiele przeprowadzonych w tym roku imprez bezpośrednio łączyło się z imieniem wielkiego księcia. Rządowy Główny Komitet Witolda Wielkiego ustalił trzy podstawowe daty, które należało obchodzić w tym roku. Najuroczyściej świętowano tak zwany jubileusz koronacji Witolda (8 września) oraz 500 rocznicę śmierci wielkiego księcia (27 października). Spośród tych świąt pierwsze miało być obchodzone jako dzień „triumfu” i radości, drugie natomiast – jako święto skupienia i smutku.

W artykule wyciąga się wniosek, że, szczególnie po zamachu stanu w 1926 roku, społeczeństwo i elita polityczna Litwy coraz bardziej nie mogły się porozumieć, jakie wydarzenia najnowszej historii można byłoby obchodzić jako święto narodowe, konsolidujące społeczeństwo. Naturalnie, że konsolidacją społeczeństwa były zainteresowane siły polityczne, które doszły do władzy po zamachu stanu i wszelkimi możliwymi sposobami dążyły do ustabilizowania i umocnienia swej władzy. Za mało było tylko samych środków represyjnych, aby osiągnąć ten cel. Dlatego jednym z najważniejszych zadań w działalności politycznej i polityce codziennej elity rządzącej było akcentowanie jedności narodu, harmonii między władzą a społeczeństwem oraz roli wojska w życiu publicznym. Można zatem twierdzić, że wprowadzenie „Święta narodowego” świadczy o staraniach narodowców (tautininków), którzy zwyciężyli w

wyniku zamachu stanu i ostatecznie pozbyli się chrześcijańskich demokratów, zalegitymizowania swego reżimu politycznego i uzyskania dla niego poparcia społecznego.

W obrzędach święta szczególnie ważna rola przypadała wojsku. Defiladę wojskową w stolicy państwa Kownie i przemówienie, które w czasie jej wygłosił prezydent państwa, od 1933 roku coraz częściej nazywany wodzem narodu, w prasie przedstawiano jako kulminację święta, cieszącą się ogromną uwagą większości społeczeństwa. Nie przypadkowo w uroczystych przemówieniach święto narodowe określano jako „święto sił zbrojnych”, „uroczystości naszego wojska”, wyrażające „szacunek do litewskich sił zbrojnych” itp. Jednocześnie ze świętem narodowym starano się obchodzić też inne rocznice, mające znaczenie dla wojska. „Święto narodowe” miało demonstrować jedność armii i narodu. Marszerujące wojsko najlepiej symbolizowało naród, skupiony wokół wodza narodu. Taki charakter święta jest zupełnie zrozumiały, armię bowiem uważano za silne oparcie reżimu politycznego oraz gwaranta państwowości.

Nieodłączną i ważną częścią święta narodowego stał się wizerunek „Polaka – wroga”. W różnych obrzędach święta często spotykało się tematykę historycznej stolicy Litwy – Wilna: to wspinano się na „Wileńskie wzgórze”, to gromadzono się pod wileńskim dębem. W ten sposób starano się podkreślić podwójną podstępność Polaków: Witoldowi odebrano koronę, od nowoczesnego narodu litewskiego zaś – jego historyczną stolicę. Eksploatowanie wizerunku wspólnego wroga narodowego stanowiło nie tylko ważną część symbolizmu „Święta narodowego”, ale też skuteczny środek konsolidacji oraz mobilizacji społeczeństwa. W istocie, mniej więcej taka oficjalnie propagowana ideologia „Święta narodowego” utrzymała się do 1939 roku, gdy obchodzono je oficjalnie po raz ostatni.

KONSTRUKCJA I PROCES DEKONSTRUKCJI NARODOWEGO MITU. ROZWAŻANIA NA PODSTAWIE ANALIZY SEMANTYCZNEJ POLSKICH OBCHODÓW ROCZNIC GRUNWALDZKICH W XX WIEKU

Robert Traba

Sondaż opinii pokazuje, że bitwa pod Grunwaldem 1410 roku zawsze jest w Polsce jednym z najpopularniejszych symboli historycznych. Naturalnie, że w świadomości zbiorowej Polaków stale zmienia się jej pojęcie. Do drugiej wojny światowej dominowało wyłącznie „heroiczne” pojmowanie bitwy pod Grunwaldem, ukształtowane przez symbolikę z 1910 roku dla uczczenia 500 rocznicy bitwy. W latach powojennych pojęcie „Grunwald” stało się częścią składową „mentalności

politycznej w średnich warstwach rządu polskiego, jak też autentycznym symbolem doświadczeń Polaków w latach drugiej wojny światowej. Po roku 1960 (uroczystości z okazji odsłonięcia pomnika bitwy pod Grunwaldem) było coraz jaśniej, że „Grunwald”, chociaż w przyszłości też będzie popularny, ale już jako „normalny”, nie zmitologizowany symbol historyczny.

Proces ten autor przedstawił, opierając się na przykładzie analizy semantycznej, której najwięcej zgromadzono w prasie powojennej.